

Ն Ե Ր Ս Ե Ս Շ Ն Ո Ր Հ Ա Լ Ո Ւ

«ԱՐԵՒԱԳԱԼ»-Ի ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԸ, «ԱՌԱՒՈՏ ԼՈՒՍՈՅ» ԵՎ «ԱՇԽԱՐՀ ԱՄԵՆԱՅՆ» ԵՐԳԵՐԸ

Տնորհալու Արևազալի շարակաճաններն արժանի են առանձնահատուկ ուշադրության այն տեսակետից, որ սրանք իրենց էությամբ ու արտահայտչական ձևերով տարբերվում են մեր սովորական շարակաճաններից և որոշ չափով հանդիսանում են հեռավոր արձագանքն ու արտահայտությունը հայ հեթանոսական շրջանի կրոնական աշխարհայացքի և մտածողության:

Մեր շարակնոցը բանաստեղծական մի անդհաճատելի զանազան է, անթիվ երգերի ժողովածու: Կրոնական երանգի հետ միաժամանակ այդ երգերն ունեն ազգային գույն, որոշված չափ ու ձև և մեր միջնադարյան հոգևոր բանաստեղծության մեջ կազմում են մի պատկանելի ինքնուրույն տեսակ:

Պետք է ասել, որ այդ շարակաճանները բոլորը չէ, որ իրենց էությամբ քրիստոնեական կրոնի բացառիկ սեփականությունն են ձեռն: Դրանք մեծ մասամբ ծնվել, աճել ու զարգացել են հայկական իրականության մեջ, հայ մարդու հոգու և սրտի մեջ տակավին հեթանոսական շրջանից գոյություն ունեցած ազգային պատրաստ հողի վրա:

Ոչ միայն շարակաճանները, այլև մեր եկեղեցական որոշ եղանակներ նույնպես արևելյան են ու ազգային: Սկզբնական շրջանում նրանք կրելով հարևան ազգերի՝ առանձնապես պարսից հին կրոնի գաղափարախոսության ազդեցությունը, հետագայում, զարգանալով ու ձևավորվելով դանել են ինքնուրույն ազգային նրաժշտություն:

Հեթանոսական շրջանում հայերը կրոնագաղափարական սերտ կապի մեջ են ձեռն իրանի հետ: Ծանոթ է հին աշխարհում պարսկական զրադաշտականությունը: Վերջինս, ըստ Զենոն Ավիստայի, ունեցել է հարուստ հոգևոր հրաժշտություն, նվիրված աստվածներին, բարի ոգիներին, կրակին ու լույսին: Որքան մոտիկ ու նման են եղել հեթանոս հայի և զրադաշտական պարսկի սրբազան արարողությունները, ծիսակատարությունները, այնքան էլ կարող են մոտիկ ու նման լինել պարսկական և հայկական հոգևոր երգերի ոգին, եղանակը:

Քրիստոնեությունը Հայաստանում մուտք գործած ժամանակ հայերն ունեցել են իրենց հարուստ կրոնական բանաստեղծությունն ու հրաժշտությունը, որն սկզբնական շրջանում որոշ չափով ազդվելով պարսկականից, այդ շրջանում արդեն ինքնատիպ և ազգայնացված է եղել:

Ահա այդ հեթանոսական տարրերն էլ մտել են մեր հատկապես վաղ շրջանի հոգևոր երգի և ապա հետագայում՝ շարակաճանների մեջ: Քրիստոնեության սկզբի դարերում անգամ զրադաշտականությունն ու հատկապես Միթրայի կրոնը ուժեղ ազդեցություն ունեին ոչ միայն Արևելքում, այլև արևմուտքում:

Քրիստոնեական առաջին շորս դարերում, — ասում է պրոֆ. Մ. Արեղյանը, — պարսից արեգակի և լուսո աստված Միթրայի (Միհրի) կրոնը, որը շնորհիվ իր գրավիչ միստերիաների, տարածված էր նաև հռոմեական լայնածավալ կայսրության մեջ,

ազդում է քրիստոնեական դավանանքի կազմակերպության վրա»¹։

Բնական է, որ այս կրոնը ուժեղ շափով ազդել է նաև մեր հոգևոր բանաստեղծության վրա, որի հետևանքով էլ ստեղծվել է լույսի ու արևի պաշտամունք ու փառաբանում, մերթ աշխարհներեն և մերթ էլ ուղղակի ձևով, Հայոց հոգևոր երգը, որպես մեր ազգային մատենագրության մի ճյուղ, արևելյան է, ազգային, գունագեղ ու արևոտ։ Իսկ այդ հոգևոր երգերի մեջ Շնորհալույն վերադարձնում է Արևազալի շարականները իսկական և իմանալի լույսի փառաբանումն են։ Այս ժրգրի մեջ աշխարհությունները, համեմատությունները ճոխ ու բազմերանգ են։

Վստահ կարելի է ասել, որ հայոց հոգևոր բանաստեղծության մեջ նկատվում է լուսավարչությունը՝ Շնորհալույն զարգացրեց ու հասցրեց այնպիսի մի բարձր աստիճանի, որն այդ շրջանում մի անգուցակական երևույթ էր Արևելքի գրականության մեջ։ Ինքը զրադաշտականությունը լույսի պաշտամունքի, մեծարման և փառաբանման մի կրոն է։

Սակայն եթե մեր հատկապես լուսավարչության ու Արևազալի շարականները դենք Զենդ Ավեստայի լուսերգերի մոտ, կտեսնենք, որ մեր այդ երգերն էլ ամբողջապես շնչում են լույսով ու արևով ու այդ լույսի աստվածացումն ու ներբողումն են։

Ահա այս լույսի ու արևի գեղեցիկ մոտիվներն էին, որ հեթանոս Հայաստանից որպես ժառանգություն անցնում էին քրիստոնեական նոր աշխարհայացքին։ Լույսի պաշտամունքն ու փառաբանումը ոչ միայն ուժեղ է եղել քրիստոնեության սկզբնական շրջանում, այլև անգամ Շնորհալու ժամանակ ու նույնիսկ Շնորհալուց հետո, մինչև Կիրակոս վարդապետ Երզնկացին, որն այնքան գեղեցիկ ու գունագեղ երգել է լույսը, արևը իր հայտնի «Արևելք գերարփին» պոեմում։

Տեղին է այստեղ նշել, որ մեր միայն Արևազալի շարականներում չէ, որ ուժեղ կերպով երևում է լույսի ու արևի փառաբանումը։ Մեր «Մեծացուցե՛ք»-ների մեծ մասը, Տիրամոր նվիրված շարականներից շատերում գունագեղ, հյուսված պատկերներով ու աշխարհայամբ տրվում է Աստվածածնի պատկերը ամբողջապես լույսի ու լուսնի պատկերների մեջ, ինչպես «Մայր լուսոյ», «լույս ի լուսոյ», «արևելք գերարփին», «առաւօտ խաղաղութեան», «արուսեակ դուարթարար», «սին լուսոյ», «տաճար լուսոյ»,

«նոր խորան արեգական», «նոր տաճար անճառ լուսոյն», «մարգարիտ լուսափայլ» և այլն։

Փալով Շնորհալու Արևազալի երգերին, պետք է ասել, որ այստեղ բանաստեղծը վարպետորեն կարողացել է լույսի գովերգումը ներգաղնակել դավանաբանական կամ աստվածաբանական հարցերի հետ, որոնք դարձել են լուսն օրհներգություններ։ Բարձր զգացումներով բանաստեղծն Երգում է լուսն արարչին կամ աննկատելի իմանալի լույսին։ Ահա Շնորհալու Արևազալի շարականներից նմուշներ։

«Լոյս, արարիչ լուսոյ, առաջին լույս,
Բնակեալդ ի լոյս ամմատոյց...»։

«Լոյս ի լուսոյ ծագումն՝ արեգակն արդար»։

Այնուհետև Արևազալի շարականների մեջ բարձրանում են դավանաբանական մոտիվներ՝ զոգակցված լույսի, Հոր, Որդու և Ս. Հոգու հետ։

«Լոյս, երբեակ և մի անբաժանելի Սուրբ
Երրորդութիւն»²։

Եվ այս լույս բառերով սկսվող գեղեցիկ քնարական բանաստեղծությունն ամեն մի տան վերջում երգվում է հետևյալ կրկնակը՝

«Ի ծագել լուսոյ առաւօտուս,

Մագեա՛ ի հոգիս մեր զլոյս քո իմանալի»։

Արևազալի մի հորդորակ երգի մեջ Ս. Երրորդության ձերեք անձինք»-ը առանձին-առանձին երգելուց հետո բանաստեղծը միացնում, դարձնում է մի բնություն, մի աստվածություն, ըստ Հայաստանյայց Նիկեացու աստվածաբանության։

«Երեք անձինք և մի բնութիւն,
Մի աստուածութիւն,
Զքեզ խոստովանիմք յաւէտ,
Սուրբ Երրորդութիւն»։

Լույսն ու լուսոյ արարչին փառաբանելու, նոր օրհներգերի հորինելու համար բանաստեղծը կոչ է անում արևելքից մինչև արևմուտք, հարավից մինչև հյուսիս, որ բոլոր ազգերն ու ցեղերը գան օրհնեն լուսո Հորը, որ լույս է տվի աշխարհին։

«Ամենայն ազգ և ազինք,
Օրհնութիւն նոր օրհնեցէք
ԶԱրարիչն արարածոց,
Որ ծագեաց զլոյս արեգականն
Այսօր յաշխարհս»։

Աշխարհի շուրջ կողմերից մարդկանց հրավիրելուց և լուսերգեր Արարչին ձոնելուց հետո, այս անգամ էլ Շնորհալուն դիմում է

¹ Մ. Արեղյան, «Հայոց հին գրականության պատմություն», Ա գիրք, էջ 501։

² «Զայնքաղ շարական», էջ 474։

եկեղեցուն, որ փառաբանի Ս. Երրորդու-
նեկեղեցուն, որ գտվեն Քրիստոսին Իր Հոր և Ս.
Թյանը, որ գտվեն Քրիստոսին Իր Հոր և Ս.
Հոգու հետ միասին, որովհետև լույս է ծագել
մեզ.

«Եկեղեցիք արգարոց,
Փառաբանիչք ամենասուրբ Երրորդութեան,
Յառաւօտս լուսոյ, զառաւօտ
խաղաղութեան

Ջրիստոս գտվեցէք ընդ Հօր և Հոգոյն,
Որ ծագեաց զլոյս գիտութեան իւրոյ
ի մեզ»:

Միայն Արևագալի երգերի մեջ չէ, որ
Շնորհալին մեծարում է ու գովերգում լույ-
սը: Այդ երևում է նրա գրեթե բոլոր բանա-
ստեղծութիւնների մեջ, ուր Շնորհալին հե-
տեղդականորեն երգում է լույսը, նրա հետ
կապելով իր մտքերն ու զգացումները: Լույ-
սը Աստվածաշնչի մեջ խորհրդանշում է Աս-
տուծուն: Ավետարաններում Քրիստոսը հայտ-
նւելեց որպէս «Լոյս ի յայտնութիւն հեթանո-
սաց»: Հիսուս իրեն անվանել է «աշխարհի
լոյս»-ը: Իհարկեւ, այս գաղափարների լույ-
սի տակ, սխալ կլինեի Շնորհալու մոտ լույ-
սի պաշտամունքը վերագրել միայն հեթա-
նոսական ազդեցութիւնների: Շնորհալին
լույսի պատկերի տակ երգում է Աստուծուն,
Քրիստոսին, Տիրամորը: Նրա ողջ բանա-
ստեղծութիւնը հագեցած է քրիստոնեական
լույսի փոխաբերական իմաստով:

Մեր ասածը հիմնավորելու համար բերենք
մի քանի բնորոշ տողեր Շնորհալու ծանոթ
շարականներից և հրգիւրից.

Վարդավառի երկրորդ օրվա օրհնութիւն-
նից.

«Ճառագայթ փառաց Հօր Որդիդ Միածին,
Որ զլոյսդ անվայրափակ մարմնով
պարագրեալ»:

Վարդավառի երրորդ օրվա շարականից.
«Արեգակն արգարութեան Քրիստոս
Մագեալ յաշխարհ, հալածեաց զխաւսրն
անգիտութեանս»:

«Այսօր Անճառ»-ից.

«Այսօր անճառ լուսոյն ծագումն,
Ի փրկութեան մեր կատարումն...

Լոյսն խօսէր աղերսալի,
Խաւարելոյն վասն դարձի:

Ջահդ լուսոյ յառաւօտին,
Ի յուրբաթուն հնոյ Զատիկին»:

«Նորաստեղծեալ»-ից.

«Լոյսդ որ անեղ, արարչական,
Ասւգ լինել լոյս եղական»:

«Արարչական»-ից.

Ի Հօրէ լոյս ծագեացար
Մեռեալ ընութեանս կենդանարար...
Լոյսն այն պայծառ յօր շորորդին,
Յարեգական նիւթ հաւաքեալ,
Լուինն ի տիպ լուսոյ ստեղծեալ
Եւ աստեղաց պարս յօրինեալ...»:
«Նայեաց սիրով»-ից.

«Ի քեզ նայիմք, լոյսդ անմատոյց.
Ի զգայական ծածկեալ լուսոյ...

Էիդ լուսոյ անստուերի,
Պաղատանօք կամք առաջի...»:

Աղուհացից երրորդ կիրակիի շարականից.
«Գովմք զքեզ, բան և լոյս,
Որ զտիրական քո պատկեր
Լուսով ճրագի քո գտեալ վերականգնեցիր:
Լոյս ի լուսոյ ծնունդ և ծագումն...
Որ զլոյս աստուածային քո բանի
Մագեցի յաշխարհամած խաւարն
անգիտութեան...»:

Այսպիսի տաղեր դեռ էլի կարելի էր շա-
րունակել: Շնորհալին մեր հոգևոր երգի մեջ
ստեղծել է լոյս Աստուծու փառաբանման
սքանչելի պատկերներ, որոնք կարմիր թն-
չի պէս անցնում են նրա գլխավոր բոլոր
գործերի մեջ: Լույսի այս պաշտամունքն ու
փառաբանումը Շնորհալու շարականների
միջոցով ազդել է նաև Շնորհալուց հետո
եկող շատ շարականագրերի վրա:

Շնորհալու երգերի մեջ ժողովրդի կողմից
ավելի սիրված է ավելի մասսայականացած
են «Առաւօտ լուսոյ» և «Աշխարհ ամենայն»
հռչակավոր երգերը իրենց պարզութեան,
մատչելիութեան և գեղեցկութեան պատճա-
ռով: Այս երկու պարզ երգերն էլ շարական-
ների կանոնի մեջ չեն մտնում, այլ ըստ ժա-
մագրքի համարվում են գիշերային երգ: Այս
հայտնի «Առաւօտ լուսոյ»-ն ժամագրքում
և ձեռագրերում ունի հետևյալ վերնագիրը.
«Նորին Տեառն Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի,
երգ աղօթական ի դեմս Սրբոյ Երրորդու-
թեանն, նաև իւրաքանչիւրոյ դիմի Երրոր-
դութեան առանձնակի»³:

Ամբողջ երգի մեջ, որն այսուրեքնի կարգով
է գրված, բանաստեղծը խոսում է Հոր Աստ-
ծու, Որդու և Ս. Հոգու հետ, և ամեն առի-
թով ու ամեն միջոցներով խոսքով, ձայնով,
ձեռքով աղաչում է ու պաղատում, որ Աստ-
ված երկնային բարի շնորհներ ու պարգե-
ներ տա իրեն.

³ «Ժամագիրք ատենի», Էջմիածին, 1862 թ., էջ 71

«Ձայնիւ աղաշեմ,
Ձեռքս պաղատիմ,
Ձիր բարեաց շնորհեա»:

Երբի սկզբում երգիչը երկնային Հորն համարում է «լույսի առավոտ» և «արդար արեգակի» և խնդրում, որ այդ արդար արեգակի լույսը ծագի իր վրա.

«Առաւօտ լուսոյ,
Արեգակն արդար,
Առ իս լոյս ծագեա»:

Անսպառ են երկնի գանձերն ու ողորմությունը: Բանաստեղծն ուզում է, որ իրեն էլ բաժին հասնի այդ գանձից, ինքն էլ դոմի իմանալի գանձը, արժանանա նրան.

«Փանձդ ողորմութեան,
Փանձիդ ծածկելոյ
Փտող զիս ար...»:

Երգիչը մարդասեր Հայր Աստծուց նաև բժշկություն է խնդրում: Նա իրեն համարում է հոգեպես մեռած և աղաշում է, որ երկնային Տեքը կյանք լինի իրեն համար, լույս տա իրեն՝ խավարյալին և լուծի ցավերը.

«Ի քէն, Տէր, հայցեմ,
Ի մարդասիրէդ,
Ինձ բժշկութիւն.
Էր կեանք մեռելոյս,
Լոյս խաւարելոյս,
Լուծանող ցաւոյս»:

Հայր Աստծու հետ խոսելուց, իր խնդրանքներն ու աղաչանքները ներկայացնելուց հետո, այս անգամ էլ Շնորհալին իր խոսքն ու խնդրվածքները ուղղում է Փրկչին ու երգով խոսում Նրա հետ, խնդրելով կյանք տալ իրեն, ուսքի կանգնեցնել իրեն՝ գլորվածին, և շնորհել իրեն մարդու հոգեկան աշխարհը կանգուն պահող երեք նվիրական սյուները՝ հավատ, հույս և սեր.

«Կենարար Փրկիչ,
Կեցո զմեռեալս,
Կանգնեա զգորեալս.
Հաստեա հաւատով,
Հաստատեա յուսով,
Հիմնեցո սիրով»:

Ապա սեր է խնդրում Ժողովրդի Հիսուսից նրա համար, որ նա ամբողջությամբ սեր է, աղերսում է, որ իր քարեղեն սիրտը իր սիրով ճմլի, փափկացնի, սիրառատ դարձնի.

«Սէր անուն Յիսուս,
Սիրով քո ճմլեա
Սիրա իմ քարեղէն.
Վասն գթութեան,
Վասն ողորմութեան,
Վերստին կեցո»:

Շատ է մտածում, տխրում ու սգում բանաստեղծը իր հոգու փրկության համար, Փրկչից նա խնդրում է քավություն և թողություն, իր հոգու փրկությունը, հետևապես և իր ուրախությունը.

«Շնորհատու բարեաց,
Շնորհեա զքաւութիւն,
Շնորհեա զթողութիւն.
Ուրախացո, Տէր,
Ոգոյս փրկութեամբ,
Ոյր վասն եմ ի սուգ»:

Երգիչն ուզում է, որ Հիսուսն իր արյան ցողով լվա, մաքրի իր հոգին, որպեսզի իրոք ուրախանա և ցնծա իր անձը.

«Ցօղ արեան քո, Տէր,
Ցօղեա ի հոգիս,
Ցնծացէ անձն իմ»:

Մի ուրիշ տան մեջ էլ իր հանցանքները ջնջելու, մեղքերից ազատվելու համար, Շնորհալին Միածնից խնդրում է ջուր տալ իր աչքերին, որ ջերմ ու առատ արցունք թափի և լալով՝ մեղքերից մաքրվի.

«Ջուր շնորհեա աչացս,
Ջերմ հեղուկ արտօսը,
Ջնջել զյանցանս»:

«Առաւօտ լուսոյ» երգի մեջ կան նաև դավանաբանական բնույթի տողեր և դա այս երգի համար բնական է, քանի որ երգչի խոսքը հերթականորեն ուղղված է կամ Հայր Աստծուն, կամ Որդուն, կամ Ս. Հոգվուն և կամ Ս. Երրորդության միանգամից.

«Երեւակ միութիւն,
Եղելոցս խնամող,
Եւ ինձ ողորմեա»:

Այս երգը հիմնականում կրում է զղջական բնույթ և իր էությունը ավելի մոտ է ապաշխարության Ժողովրդին:

Ինչպես երևում է, երգը ոչ միայն գրված է այբուբենի կարգով, այլև ամեն մի տառը կարճ տողերի սկզբում 3 անգամ կրկնվում է:

«Առաւօտ լուսոյ»-ն ունի վերին աստիճանի պարզ, սահուն, գրեթե ժողովրդական պարզության հասած մի լեզու: Պարզ է նեղի այս երգը նաև իր բովանդակությամբ հասարակ հավատացյալի հոգու և սրտի համար: Ձևի ու բովանդակության պարզությամբ և այս երկուսի գեղեցիկությամբ պիտի բացատրել նաև այս երգի ժողովրդական ու սիրելի դառնալու գաղտնիքը: Ոչ մի շարական, ոչ մի տառ, ոչ մի գանձ այնպես տարածված չի եղել, մտել ժողովրդի լայն խավերի մեջ և երգվել թե՛ տխրության և թե՛ ուրախության ժամին, նեկեղեցում թե՛ դրսում, նաև շատ անգամ փողային գործիքների նվագակցությամբ, ինչպես «Առավոտ լուսոյ»-ն է եղել:

Եկեղեցում «Առաւօտ լուսոյ» երգը երգվում է տերունի օրերին միայն:

Իր ձևով ու չափով «Աշխարհ ամենայն»-ը շատ նման է «Առաւօտ լուսոյ» երգին: Գրելու ձևը, հնարքները, մի խոսքով ողջ արվեստը «Աշխարհ ամենայն» երգի նույնն է, ինչ որ «Առաւօտ լուսոյ» երգինն է:

«Աշխարհ ամենայն» երգն էլ ունի բնորոշ վերնագիր. «Ողբերգութիւն անձին զըղջացելոյ և բողոք իւրաքանչիւրոյ դիմի խոստովանաբար»⁴:

Երգը երգվում է սրբոց տոներին ժամանակ, կրում է նույնպես զղջական ապաշխարողական բնույթ, ինչպես ճիշտ վերնագրված է:

Այս երգի մեջ բանաստեղծը ներկայացնում է իր բոլոր հանցանքները, որ գործել է մոլորվելով, դուրս գալով արդար ճանապարհից: Նա բողոքում է ինքնիր դեմ և կոչանում ամբողջ աշխարհին, որ գա իրեն վերջտակից դառնա և ողբա: Երգի մեջ երևում է Գրիգոր Նարեկացու ազդեցութիւնը: Ինչպես Ողբերգութիւն մատչանում Նարեկացին, այնպես էլ Շնորհալին, իհարկե ավելի զուսպ ու չափավոր, դիմում է ինքնաձաղկման, ինքնախարազանման: Բանաստեղծը մեղքի ծանրութիւն տակ հառաչում է: Շնորհալին էլ իր հանցանքները Նարեկացու նման համարում է անթիւ, չգիտե ինչ լեզվով պատմի, որ ինքը իր դեմ որոգայթ է լարել, գուր փորել, դարան է գործել:

«Գող եղէ մեղաց,
Գող կորստեան,
Գուր ինձ փորեցի.
Դանեցի զանձն իմ,
Դաւաճանեցի,
Դարան գործեցի»:

Եվ որովհետեւ երգիչը ընկել է մեղքի անհատակ ծովը, չգիտե ինչպես պատմել այդ մեղքերի մասին, օգնութիւն է կանչում ոչ միայն երկրին, այլև երկնքին, որ գան և ողբան իր եղկելի մեղքերը:

«Երկինք և երկիր,
Եկայք ողբացէք
Եղկելի զանձն իմ»:

4 «Ժամագիրք ատենի», էջ 61

Նա թավալվում է մեղքի տիղմի մեջ ու չի կարողանում այդ մեղքերից ազատվել: Ամբողջ երգի մեջ զղջացող ու իր անձի դեմ բողոքող հեղինակը ինքնադատապարտում է զբաղված, որ հեռացել է սուրբ խորհրդից, հեռացել է լույսից. ընկել է խավարի ու մահու ստվերների մեջ, հանգել է նրա լամպարը, չարքերը խաբել են իրեն ու ծիծաղում են իր վրա:

«Խորհուրդք չարին
Նաբեն զհոգիս,
Խորասոյզ առնեն.
Միծաղին գլորմամբս,
Մանակ զիս առնեն,
Մածկեն անդնդօք»:

Չար սատանան խաբել է երգողին, հոգին խորասոյզ արել, ուստի, ասում է.

«Մեռեալ եմ հոգովս.
Մոլորեալ մտօքս,
Միայն կամ մարմնովս»:

Իսկ այդ մարմինն էլ ընկել է թշնամու որոգայթը. թշնամուց նետահար է եղել և միշտ խոցոտվում է:

Շատ շնեի շրջապատել են այդ մեղսամած մարմինը, չարին որս է դարձել, արյամբ շաղախվել և ընկել է մեղքի տուկանը:

«Շուրջ պատեալ զինև,
Շունք բազում եղեն,
Շաղախին արեամբս.
Որս եղէ չարին,
Ուռնաւ մեղաց
Որսացաւ անձն իմ»:

Երկու երգերն էլ ունեն պարզ ու պատկերավոր լեզու: Դարձվածքները շատ մոտ են ժողովրդական ոճին և հարազատ: Հետաքրքիր են պատկերները, փոխաբերութիւններն ու այլաբանութիւնները: Եթե համեմատենք այս երկու երգերի արվեստը, անշուշտ «Առաւօտ լուսոյ»-ն գրված է ավելի բարձր արվեստով ու լավատեսութեամբ, քան «Աշխարհ ամենայն»-ը, որն ավելի սրտառու մի ողբասացութիւն է:

